



19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU /SANAT ETKİNLİKLERİ

19. INTERNATIONAL TURKIC CULTURE, ART
and PROTECTION of CULTURAL HERITAGE
SYMPOSIUM/ART ACTIVITY

“Prof. Dr. Qafar JEBİYEV Armağanı
(In Honour of Prof. Dr. Qafar JEBİYEV)”

28-29 Nisan (April) 2025 / Kuzey Kıbrıs

Editör: Dr. Ahmet AYTAÇ

Sayfa Tasarımı:

Dr. Ahmet AYTAÇ

Kapak Tasarımı:

Dr. Ahmet AYTAÇ

Basım Tarihi: 12.12.2025

ISBN: 978-625-97469-4-4

ADÜ Yayın Numarası: 146

Kitapta Yer alan metinler, fotoğraf, resim, şekil ve çizimler, alıntı ile kaynakça sorumlulukları yazarlarına aittir.

Tüm hakları saklıdır. Copyright sahibinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının, elektronik, mekanik ya da fotokopi ile basımı, yayımı, çoğaltılması ve dağıtımı yapılamaz.

Türkiye dışında Azerbaycan, K. Makedonya, Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Gagauzya/Moldova, İtalya, Özbekistan, İran, Rusya, Amerika gibi 9 farklı ülkeden 39 bildiri, Türkiye'den 35 bildiri, kitapta yer almaktadır.

İÇİNDEKİLER

İçindekiler	3-5
Program	5-11
Sunuş	13
PhD. Fariz HALİLLİ (Azerbaijan), Prof. Dr. Qafar JEBİYEV'in Hayatı ve Bilimsel Yönü	17-22
Assist. Prof. Dr. Ahmet AYTAÇ (Türkiye), Konya Ladik Carpet Prayer Rugs in the Hungary Applied Arts Museum	23-31
ProfDr. Şevket ÖZNUR (Turkish Republic of Northern Cyprus), Somut Olmayan Kültürel Miras Işığında Kıbrıs'ta Kaybolmaya Yüz Tutmuş Yemeni Oyaları	35-36
Prof. Dr. Burak GÖKBULUT (Turkish Republic of Northern Cyprus)-Prof. Dr. Mustafa YENİASIR (Turkish Republic of Northern Cyprus), Kıbrıs Türk Folklorunun	37
Assoc. Prof. Dr. Elza ALİŞOVA DEMİRDAĞ (Turkish Republic of Northern Cyprus), (KKTC), Kıbrıs Türk Ağzlarında ilgi Cümleleri	39
Assist. Prof. Dr. Ahmet KARAHAN (Turkish Republic of Northern Cyprus), Lefkara Motiflerinde Kullanılan Matematik	41
Prof. Dr. Ertegin SALAMZADE (Azerbaijan), Preservation of Shebeke Art and Tourism	45-48
Assoc. Prof. Ülkü KÜÇÜKKURT (Türkiye), Keçe Üretiminde Doku Oluşturma Yöntemleri	49-54
Assoc. Prof. Dr. Nezaket İSMAYİLOVA (Azerbaijan), Elxan Yurdoğlu'nun "On Yeddi Göyərçin" Kitabı Haqqında Düşüncələr	55-61
Assist. Prof. Dr. Ahmet AYTAÇ (Türkiye)-Lec. PhD. Derya ÇELİK (Türkiye), Özel Koleksiyonda Bulunan Uşak-Eşme Takmak Köyü Kilimleri	63-69
PhD. Galina MUTAF (Gagauzia/Moldova), Dillerde Geçen Dıştirmak Projeslerinde Alınma Lafların Rolü	71
Prof. Dr. Zeynep KÜÇÜKTURAL (Türkiye), Balıkesir İli Erdek İlçesi Karşıyaka Köyü Çetikleri	75-78
Assoc. Prof. Dr. Habibe ALİYEVA (Azerbaijan), The Latest Research of Sheki Epigraphic Monuments of Turkic-Islamic Art	79-85
Assoc. Prof. Mesude Hülya ŞANES DOĞRU (Türkiye)-Nurgül ÖZKESER (Türkiye), Esmâ İbret ve Hadice Heybeti Hanım Hattatların Delâil'ül Hayrât Eserlerinin Kitap Sanatları Açısından İncelenmesi	87-93
Assist. Prof. Dr. Hande Ayşegül ÖZDEMİR (Türkiye), Günümüz Tekstil Tasarımı Süreci ve Tasarımcının Rolü	95
PhD. Raffaella BRUMANA (Italy)-Daniela ORENI (Italy)-Branka CUCA (Italy), Integrated Surveying Techniques for an Interpretative Model of the Byzantine Church of st. Nicholas, in the South-East Mediterranean Area	97-102
Prof. Dr. Qafar CƏBİYEV (Azerbaijan), Arxeologiya Elminin Prioritetləri: Ənənəvi Yanaşmalar və Yeni Çağırışlar	105
Assoc. Prof. Dr. Djalaliddin MİRZAEV (Uzbekistan), The Ethnic History of Central Asia: the end of the XV - Beginning of the XVI Century	107-109
Nazlı Hilal AYDIN (Türkiye)-Prof. Dr. Mutluhan TAŞ (Türkiye), Türkiye'de Kamusal Alanda Bulunan Sanat Eserlerine Yönelik Saldırıların Siyasi ve Sosyolojik Nedenleri	111-120
Lec. Aysel Derya TANAY ÖZTÜRK (Türkiye)-Lec. Nagihan UYSAL (Türkiye)-Res.Assist. İsenbike Asena GÜLENSOY ŞEN (Türkiye), Kültürel Mirasın Korunmasında Sanat Eğitiminin Yeri	121-126
R. Gülenay YALÇINKAYA (Türkiye)-Zeynep GÜRMAN (Türkiye), Afyonkarahisar İli Beytür At Arabası Atölyesi ve At Arabasında Kullanılan Boyama Tekniği	127-133
Prof. Dr. Rana ABDULLAYEVA (Azerbaijan), Cultural Tradition and Art of Kelaghai	137-139
Assoc. Prof. Dr. Sevinc NASİROVA (Azerbaijan), Chain Stitch Embroidery in Azerbaijan: Techniques and Areas of Use	141
PhD. Fariz HALİLLİ (Azerbaijan), Azerbaycan'da Tarihi Mescitlerin Koruma Sorunları ve Hacı Bedel Efendi Mescidi	143-147
Selda CİĞER (Türkiye)-Prof. Hande KILIÇARSLAN (Türkiye), Anamur'da Yaşatılan Geleneksel Ulama (Kırkyama Örnekleri)	148-156
Mustafa JUMAYEV (Uzbekistan), Turkic Ethnotoponyms in Southern Uzbekistan	157-160
Prof. Dr. Sergey ZAHARİYA (Gagauzia/Moldova)-Olga TATAR (Gagauzia/Moldova),	163-166

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ
ESMÂ İBRET VE HADİCE HEYBETİ HANIM HATTATLARIN DELÂİL'ÜL HAYRÂT
ESERLERİNİN KİTAP SANATLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE ARTWORKS OF DELALİL'ÜL HAYRAT OF FEMALE
CALLIGRAPHERS ESMÂ İBRET AND HADİCE HEYBETİ IN TERMS OF THE BOOK
ARTS

Mesude Hülya DOĞRU*
NurgülÖZKESER**

ABSTRACT

The treatise, better known among the Turks as Delâ il-i Şerif, Delâilü'l Hayrât and Delâ'il and compiled by Cezuli, is a manuscript that was widely read as a religious order's documents and therefore copied many times. The Delâilü'l Hayrât, which were meticulously prepared and decorated like the Holy Qur'ans, were read regularly not only by the members of the Ja'zûliyye or Shazûliyye, but also by Muslims from other sects or those who were not members of the sect, believing in their virtue. It is known that there were female calligraphers as well as male calligraphers who worked to copy manuscripts and devoted themselves to the art of calligraphy. It is seen that female calligraphers were generally the daughters of rulers from palaces where they were given good education, the daughters of viziers and pashas who were prominent figures in the state, the daughters of calligraphers or the daughters of people from scientific circles. It is accepted that the first known female calligrapher produced her artwork in the seventh century. With this female calligrapher, the number of female calligraphers who devoted themselves to the art of calligraphy, copied artworks, wrote texts, and prepared stacks increased in every period. Within the scope of this study, the artworks of female calligraphers named Esmâ İbret and Hadice Heybeti, one of whom lived at the beginning of the 19th century and the other after the second half of the 19th century, and who copied Delâilü'l Hayrât in addition to the stacks, inscriptions and hilyas they wrote, will be discussed. This study was conducted in accordance with the qualitative research model based on document analysis. The basic documents of the study were interpreted by relating them to the preferences of the periods in which the writing and pattern designs were produced in terms of descriptive terms. The data were obtained by obtaining accessible Delâilü'l Hayrât samples of two female calligraphers from libraries. Two Delailü'l Hayrât by Esmâ İbret and one Delailü'l Hayrât by Hadice Heybeti will be discussed in terms of book arts.

Keywords: Esmâ İbret, Hatîce Heybetî, Woman Calligraphers, Delailü'l Hayâat, 19th century

GİRİŞ

Delailü'l Hayrât, CezuliFas'ın güneyinde bulunan Sûs vadisinin Cezûle bölgesinin Simlâl köyünde doğmuş Berberî asıllı bir sûfî ve âlim olan (Demir, 2020:15)Cezuli tarafından derlenen, hattatlar tarafından oldukça fazla sayıda istinsah edilen ve sadece Cezûliyye ya da Şazeliyye mensupları tarafından değil, diğer tarikatlar ya da tarikat mensubu olmayan müslümanlar tarafından da faziletine inanılarak, düzenli olarak okunan bir risaledir. Yazma eserlerin istinsah edilmesi için çalışan erkek hattatların yanı sıra hat sanatı ile ilgilenen ve erkek hattatlar gibi hat tarihine mal olmuş birçok hanım hattatın da olduğu bilinmektedir. Hanım hattatların çoğunlukla saraylarda iyi eğitim alan hükümdar kızları, vezir ve paşaların kızları, hattatların kızları ya da ilim çevrelerinden kişilerin kızlarından oluştuğu görülmektedir.

* Doç., Sakarya Üniversitesi Sanat Tasarım ve Mimarlık Fakültesi Öğretim üyesi

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans öğrencisi

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ

Bu çalışma biri 19. yüzyılın ilk yarısında, diğeri de 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yaşamış olan iki hanım hattatın yazmış oldukları Delâilü'l-Hayrâtları kitap sanatlarıyla ilgilenen araştırmacılara tanıtmak için hazırlanmıştır. İsimleri Esmâ İbret ve Hadice Heybetî olan bu hanım hattatlar yaşadıkları dönemde hat sanatıyla ilgilenen kişiler tarafından tanınan ve takdir edilen kişilerdir.

Esmâ İbret (D. H.1194/M.1780- Ö. 19. Yüzyılın ilk yarısı)

Esmâ İbret'in Sultan III. Selim (M.1761- 1808) döneminde yaşadığı bilinen ve Serhasakiyân-ı hassa Ahmet Ağa'nın 1780 yılında İstanbul'da doğduğu tahmin edilen kızıdır. 18. yüzyılın önemli hattatlarından biri olan Dağıstanî Mahmud Celaledin'in öğrencisi olarak sülüs-nesih ve icazet yazılarını meşk etmiştir (Derman 1995:148). Bilinen ilk eserini 15 yaşında yazdığı düşünülmektedir. 1795 tarihli hilyesi, Topkapı Sarayı Müzesi envanterinde bulunmaktadır. Eser, Kaftancı Mehmet Salim Ağa tarafından sipariş edilerek III. Selim'e sunulmuştur. Padişah daeser içinhem 500 akçe ihsan etmiş hem de Esmâ Hanım'agündelik 40 akçe bağlatmıştır. Bu ibretli durum için, Esmâ Hanım'ın ismine 'İbret' lakabının eklenmiştir. Hilye üzerinde bulunan imza, kendisinin icazetini daha önceki bir tarihte almış olduğunu göstermektedir. Esmâ İbret Hanım'ın eserleri içinde, Hilye-i Şerifler, Elif Cüz'ü, Delâilü'l-Hayrâtlar, Kit'alar ve bir Kur'an-ı Kerim bulunmaktadır (Kazan, 2010:47). Eserlerinde imzasını Esmâ bint Ahmed olarak attığı görülmektedir. Esmâ İbret'in hat sanatı konusunda çok yetenekli olduğu, önce hocası, sonra eşi olan Mahmud Celaledin'in (1750 civarı -1829 (Özsayiner, 2016:369, Derman, 2003:359)) yazılarını çok iyi taklid edebildiği, Mahmud Celaledin'in bu yazılara kendi imzasını attığı hakkında rivayetler bulunmaktadır. Esmâ İbret'in ölüm tarihi bilinmemektedir. Ancak günümüze kalan ve üzerlerinde tarih bulunan eserlerinden 19. yüzyılın ilk yarısı içinde yaşıyor olduğu kabul edilebilir. Mezartaşı mevcut değildir. Eşinin yanına Eyüp Sultan'da Eyüp Nişancı Şeyh Murad Buhâri Dergâhı Haziresinde defnedildiği rivayet edilmektedir (Haskan, 2015:47; Derman, 1995:149).

Hadice Heybetî (?- M. 1881)

Sultan Abdülaziz (M.1830-1876) devri hanım hattatları arasındadır. Hadice Heybetî'nin hat hocasının Ahmet Zarîfî Efendi olduğu, meşk ettiği yazılarındaki imzasından anlaşılmaktadır. Hayatı hakkındaki bilgiler mezartaşında yazılı olanlardan ibarettir. Mezartaşında seyyid sülalesinden geldiği, Kur'an-ı Kerim'i hıfzettiği yazmaktadır. Yaşadığı devirde çevresi tarafından hattat yazılacak derecede iyi tanındığı anlaşılmaktadır. Hadice Hanım'ın mezarı defnedildiği Karacaahmet Kabristanı 7. adada bulunmaktadır. Şeyhinden dokuz yıl sonra âhirete intikal etmiş ve onunla aynı hâzirede medfundur. Mezartaşının hem baş şahidesininüst kısmı mezarın bir hanıma ait olduğunun göstergesi güller ve akant yaprakları ile tasarlanmıştır. Mezartaşının ayak şahidesinin sırt bölümünde ise, hurma dallarıyla tasarlanmış simetrik bir desen bulunmaktadır. Hadice Hanım'ın mezar taşı kitâbesi şöyledir: Hüve'l-Bâkî Tarîkat-i aliyye-i Kâdiriyye'den ve Kaygusuz Baba bendelerinden Seyyide Hattat Hâfiza Hadice Hanımın ruhiçün Fâtîha sene 1299 fî Muharrem (Aralık 1881).

Esmâ İbret ve Hadice Heybetî'nin yazmış oldukları Delâilü'l-Hayrâtlar

Delâilü'l-Hayrat Şâzeliyye tarikatının Cezûliyye kolunun kurucusu Şeyh Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (ö. 870/1465) tarafından derlenen bir salavat mecmuasıdır. Türkler arasında Delâ'il-i Şerîf, Delâilü'l-Hayrât ve Delâ'il (Uludağ, 1994:113) olarak bilinen bu risale yalnızca Şâzeliyye ya da Cezûliyye mensuplarınca değil, diğer tarikat mensupları ile tarikata mensup olmayan Müslümanlar tarafından faziletine inanılarak düzenli bir şekilde okunmuştur (Gülgen, vd., 2018: 30). Bu kitabı her gün, gün aşırı, dört günde ya da haftada bir olarak beş tertip şeklinde salavatı düzenli olarak okuyanların sevap kazanacaklarına, iyi huylar edineceklerine, dünya işlerinin düzeleceğine ve Hz. Peygamberin şefaatine nail olacaklarınainanılmaktadır. 18.yüzyıl itibarı ile İstanbul ve bütün Osmanlı coğrafyasındaDelâilü'l- Hayrâtların sanatlı kopyalarına yoğun bir talebin olduğu günümüze kadar ulaşan örneklerden anlaşılmaktadır (Uludağ, 1994:113). Eserin en bilinen Türkçe

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ şerhinin Karadavudzâde Mehmed Efendi'ye (ö.1756) ait olduğu bilinmektedir. Hafız Osman, Delâilü'l-Hayrât'ı sanat kimliğiyle kitaplaştıran ilk hattattır. (Derman,1997:99). Tezyinatlı Delâilü'l-Hayrâtların Mekke ve Medine'nin özenle tasvir edildiği örneklerinin birçoğu günümüze ulaşmıştır (Tanındı, 2019:232)

Bu çalışma kapsamında yaşadıkları dönemlerin bilinen iki hanım hattatı olan Esmâ İbret ve Hadîce Heybetî'nin yazmış oldukları Delâilü'l-Hayratlar hakkında bilgi verilecektir. Delâilü'l-Hayrâtlar cilt, tezhip, hat sanatları açısından ele alınacaktır. Esmâ İbret ve Hadîce Heybetî'nin yazmış oldukları Delâilü'l-Hayrâtlarının ulaşılabilen örnekleri İstanbul Üniversitesi Nadir Kütüphanesi envanterinde kayıtlı iken, 2024 yılı itibarı ile, Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Sultan II. Abdülhamid Han Kütüphanesi Koleksiyonuna dahil edilmiştir³⁰.

Çalışma kapsamında incelenen Delâilü'l-Hayrâtlar kütüphane koleksiyonu içinden talep edilerek temin edilmiştir. Bu bölümde, Esmâ İbret'e ait iki adet, Hadîce Heybetî'ye ait bir adet Delâilü'l-Hayrât cilt, tezhip, minyatür ve hat sanatları açısından incelenecektir.

Esmâ İbret'in Delâilü'l-Hayrâtları

YSHK. AY. 5565 Envanter Numaralı Delâilü'l-Hayrât

Müstensih Esmâ İbret'in İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi envanterinde NEKAY05565 numara ile Arapça yazmalar arasındaki bulunan Delâilü'l-Hayrat 2024 yılı içinde, yeniden yapılanan Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Sultan II. Abdülhamid Han Kütüphanesi Koleksiyonuna alınmıştır. Eser H.1258 (1842-43) tarihinde istinsah edilmiştir. Sayfa ölçüleri 16x10 cm. ölçülerindedir. 77 varak olan eser 13 satır olarak nesih hattı ile çalışılmıştır.

Eserin miklepli kabı vişne renkli sahtiyan deridir. Cildin kenarları iki sıra kalın altın cetvelle çevrelenmiştir. Yazma cilt deseninin beyzi ve altın ile renklendirilmiş olan tezyinatı dörtkenarındaki köşebentlerle tamamlanmıştır. Tasarımın tam ortasında güller ve ayn-ı sefalarla tasarlanmış beyzi bir desen bulunmaktadır. Bu desenin dışında ise 19. yüzyıl örneklerinde kullanılan S-C kıvrımlı çiçekler, kurdeleler, akant yaprakları, helezonlar ters simetri oluşturacak şekilde tasarlanarak uygulanmıştır. Köşebentlerde de yarım bir ayn-ı sefa çiçeğinden çıkan helezonlu akant yaprakları sınırları belli olmayan bir köşebendi oluşturacak şekilde yerleştirilmiştir. Kab içi bordo renklidir. Cetvelleri bir ince bir kalın ve tekrar bir ince altın çekilmek suretiyle tamamlanmıştır. Cetvellerin köşelerinde birer ya da üçer nokta bulunmakta, uçlarına yerleştirilen basit birer tığla tamamlanmaktadır.

İkil³¹ unvan sayfasının yazılı kısmı altın renkli dendanlı paftalıdır (kartuşlu) ve yazısı üstübeç rengindedir. Bu kısmın sağ ve solundaki tasarımda (½) yazılı paftaya altın renkli bir halkayla bağlanan rumiler çerçeveye dayanmıştır ve desen zemini sayfa renginde bırakılmıştır. Yazılı kısımla rumili pafta arası açık kobalt rengindedir. Tasarımda pençer ağırlıktadır ve tek bir gonca kullanılmıştır. Bu bölümün cetveli is mürekkebiyle boyanan basit bir desenle (+ + + +) çevrelenmiştir. Sayfanın üst bölümü altın renkli dokuz adet tepelikle bölünmüş, her bir tepeliğin üzerine kobalt ve kırmızı renkli bitkisel tığlar yerleştirilmiştir. Ketebe ve hatime sayfalarının alt bölümündeki muska şeklindeki köşebentlerde altın zeminli alanın üzerinde negatif olarak kobalt renkli kır çiçekleri çalışılmıştır. Eserin tasvirli sayfalarında (Delâilü'l-Hayrâtlardaki tasvirli sayfalar Kanuni Sultan Süleyman döneminde eklenmeye başlamıştır (Palancı, Doğru 2019:648).detaylı bir tasarım yapıldığı ve perspektif kullanıldığı görülmektedir. Sağ tarafta Mekke, sol tarafta da Medine şehri tasvir edilmiştir.

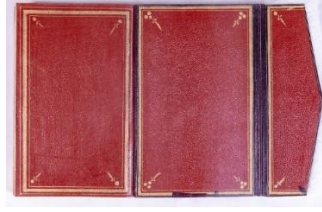
³⁰ II. Abdülhamid'in şahsi kütüphanesindeki eserleri barındıran ve Yıldız Sarayında 1882 yılında kurulduğu kabul edilen kütüphane önce saray içinde farklı mekânlara dağılmışken, 1893 yılında eserlerin toplu halde bulunduğu mekânına kavuşur. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra kütüphane Maarif nezareti vekaletinin idaresine verilmiştir. Bir heyetin kütüphaneye ait eserleri incelemesinden sonra koleksiyonu oluşturan kitapların bir kısmı müze kütüphanesine, Askerî Müze'ye, Kütübhâne-i Umûmî'ye, tarih komisyonu ve Topkapı Sarayı'na gönderilmiştir. Kütüphane 1924 yılında, vekiller heyetinin kararı ile Dârülfünun'a devredilmiş; 1925 yılında da Beyazıt-Süleymaniye yolundaki Mekteb-i Nüvvâb binasına taşınmıştır (Çavdar Karatepe 2013: 544-545). Koleksiyon 2024 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı Nadir Eserler Bölümü'nde araştırmacılara hizmet etmiştir. Bu tarihten sonra kütüphanede bulunan yazma eserlerin bir bölümü yeniden kurulan II. Abdülhamid Han Kütüphanesine aktarılmıştır.

³¹ Mushaf ve yazmaların başlık, unvan sayfalarında bulunan taç şeklindeki bezemeye verilen addır.

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ
Surlar içine yerleştirilerek tasarlanmış olan iki şehir de altın bir zemin üzerine oturtulmuştur. Gökyüzü de açık mavi renk ile şehirlerin üzerinde yer almaktadır. Tasvirler ince bir cetvelle çerçevelemiştir.



Eserin Kabı



Eserin kab içi



Eserin Unvan sayfası



Eserin ketebe sayfası



Eserin tasvirli sayfaları

Fotoğraf: 1, YSHK. AY. 5565 Envanter Numaralı Delâilü'l-Hayrât'ın tezyinatlı sayfaları

YSHK. AY. 5566 Envanter Numaralı Delâilü'l-Hayrât

Esmâ İbret'in H.1213 (M.1798-99) tarihinde istinsah ettiği nesih hatlı Arapça Delâilü'l-Hayrât 110 varaktır. Eserin miklepli kabı vişne rengi sahtiyan deridir. Sayfa kenarları bir ince bir kalın ve bir ince altın cetvelle çevrelenmiştir. Kabın üzerindeki beyzi desen ters simetrik olarak çalışılmıştır. Alt ve üstte büyükçe çalışıldıkları görülen ve beyaz altınla boyanmış olan yaprakların etrafında sarı altınla boyanmış natüralist üsluptaki yıldız çiçeklerinden oluşan tek dal üzerine yerleştirilmiş bir buket bulunmaktadır. Desenin ortasında birleşen buket sapları kurdelelerle birbirlerine bağlanmıştır. Kurdeleler ve buketlerin üzerindeki çiçek ve yaprakların hepsi yekşah demiri ile çizilerek parlatılmıştır. Kabın cetvelleri bir ince bir kalın (zencerek demiriyle şekillendirilmiş) ve bir ince altın olarak çalışılmıştır. Yeşil sahtiyan deri olan kab içinin orta kısımdaki ters simetrik bitkisel desenli sade tasarımın dışına ince bir altın cetvel çekilmiştir. Eser üzerinde yapılan motif analizleri tasarımların Türk rokoku özelliklerine sahip olduğunu göstermektedir. 18. yüzyıl sonları ve 19. yüzyıl tezhip özellikleri dikkate alındığında, bu dönemlerde birbirlerinden etkilenmiş, birbirinin devamı niteliğinde olan renk desen kompozisyon ve motif benzerlikleri zaman zaman klasik etkiler taşımış olmakla birlikte Türk rokoku üslubunda motiflerin yoğunlukla kullanılmış olduğu görülmektedir (Coşkun, Doğru, 2022:1094). Eserin unvan sayfasından taçlı ikililer şeklindedir. Ayırma rumi ve bulutlarla paftalanan penç motiflerinden oluşturulan tasarımda üst zemin altın, köşebentle ayrıştırılan alt zemin Prusya mavisi rengindedir. Desen zeminini altın renkli geometrik bir zencerek alt bölümden ayırmaktadır. Eserin ismi zencerekli bölümün altında ince altın paftalı zemin üzerine beyaz renkle (üstübeç) yazılmış; desen tasarımı pençlerden oluşturulmuştur. Karşılıklı iki sayfa olarak çalışıldığı görülen, altınla çalışılmış birbirlerini takip eden kıvrımlı saz yapraklarıyla oluşturulan kaba bitkisel halkar deseni köşelerdeki hatayilere göre yönlendirilmişlerdir. İki sayfada da yazı aralıkları altın renkli beyneşür ile çevrelenmiştir. Duraklarda altın renkli basit pençler kullanılmıştır. Eserin tasvirli sayfaları beyzi formda ve altın çerçevelidir. Mekke ve Medine şehirlerinin tasvir edildiği sayfalarda perspektif kullanılmış surlar içine alınmış şehirlerin etrafları tamamen tek katlı binalarla çevrelenmiştir. Şehir tasvirleri YSHK. AY. 5565 envanter numaralı eserin ilgili sayfaları kadar detaylı ve ince işçilikle çalışılmamıştır. Delâilü'l-Hayrât'ın bir de fasıl serlevhası bulunmaktadır. İki sayfası da birbirinin eşi olan serlevhanın tasarımında sayfaların hem iç kısımları hem de dandanlı dış pervazları bitkisel motiflerle zerenderzer olarak

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ çalışılmıştır. Beyne's-sütûrlu bölümler sayfalardaki yazıları dengeli bir şekilde çevrelemiştir. Sayfalar dış pervaza basit zencerekli cetvellerle bağlanmıştır. Desen bordürleri geometrik zencerekli şeritler şeklinde yazıların kenarlarını süslemektedir. Dendanlı dış pervaz deseni mavi ve kırmızı renkli bitkisel tığlarla nihayetlenmektedir. Hatime ve ketebe sayfalarında da üçgenler içine yerleştirilmiş zerenderzer olarak çalışılmış bitkisel desenler olduğu görülmektedir. Eserin son sayfasında natüralist özellikler taşıyan altın bir gül motifi bulunmaktadır. Hz. Muhammed'in sembolü, sevgilinin yüzü ve endamı olduğuna inanılan gül, dini bir sembol olarak kullanılmıştır. Kitap sanatlarında en yaygın ve sürekli kullanılan çiçek olmuştur (Demir, 2020:111).Eserin bazı sayfalarında desenlerin paftalı bölümleri mavi renkle ayrılmıştır. Desenler kabadır ve pençerle tasarlanmış desenlerle sayfa düzeni tamamlanmıştır.



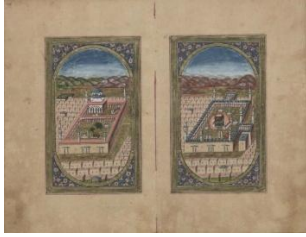
Eserin kabı



Eserin kab içi



Eserin unvan sayfası



Eserin tasvirli sayfaları



Eserin hatimesi ve son sayfası



Eserin ketebe sayfası

Fotoğraf: 2,YSHK. AY. 5566Envanter Numaralı Delâilü'l-Hayrât'ın tezyinatlı sayfaları

Hadîce Heybetî'nin Delâilü'l-Hayrât'ı YSHK. AY.05576

Hadîce Heybetî'nin istinsah ettiği nesih hatlı H. 1278 (M.1861) tarihli Delâilü'l-Hayrât 14x10 cm. ölçülerindedir. 104 varak olan eserin her bir sayfası 13 satırdır. Eser 2024 yılına kadar İÜNEK İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi NEKAY05576 envanter numarası ile kayıtlı iken, 2024 yılında Milli Saraylar İdaresi Başkanlığı Sultan II. Abdülhamid Han Kütüphanesi Koleksiyonuna alınmıştır.

Kalıpsız yazma olarak çalışılmış olan eserin miklepsz yeşil sahtiyan deri zerbahar (zilbahar) kabının bir tarafı altın renkli yapraklarla şekillendirilmiş baklava desenlidir. Diğer tarafı da sade baklava desenli altın cetvellidir. Baklava desenlerinin ortalarında yekşah demiri vurulmuş altın noktalar bulunmaktadır. Kab içi kendinden S-C kıvrımlı ve akant yapraklarıyla tasarlanmış desen baskılı koyu lacivert kağıttır. Taçlı ikilil desenli unvan sayfası zerenderzer olarak çalışılmış, bitkisel motifler farklı renklerle süslenmiştir. Tığlar bitkisel desenli, mavi ve beyaz renklidir. Çift sayfa olarak çalışılmış olan unvan sayfasında altın renkli yapraklarla üçgen paftalar oluşturulmuş, büyük negatif yarım pençer üçgen bölümleri doldurmuştur. Cilde eklenen iç kısımda S şeklinde devam eden ince yapraklı birer bordür de sayfalar boyunca akant yapraklarıyla şekillendirilmiştir. Unvan sayfasının besmelesinin keşidesinde zerenderzer olarak boyanmış desenin devam ettiği görülmektedir. Eserin hatime ve ketebe sayfalarında desenler zerenderzer olarak boyanmıştır. Dış pervaz deseni formu bozulmuş saz üslubu yapraklarla üçgenler oluşturan paftalarla ayrılmıştır. Üçgenlerin içlerinde formları bozuk yarımşar pençerlerin yer aldığı görülmektedir. Eserin tasvirli sayfaları kalın cetvellerle çevrelenmiştir. Köşebentleri büyük üç pençe tamamlanarak zerenderzer olarak çalışılmıştır. Tasvirler beyzi cetveller içine alınmıştır. Surlarla çevrili Mekke ve Medine şehirleri yeşil

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ (Medine) ve altın (Mekke) renkli dağlarla çevrelenmiştir. Gökyüzü mavi renkle boyanmıştır. Perspektif kullanıldığı görülen şehirlerin tasvirlerinde surların dışına tek katlı evler yerleştirildiği görülmektedir.



Eserin kabı



Eserin baskı desenli kab içi



Eserin çift sayfa unvan sayfası



Eserin tasvirli sayfaları



Eserin ketebe sayfası

Fotoğraf: 3,YSHK. AY. 5576Envanter Numaralı Delâilü'l-Hayrât'ın tezyinatlı sayfaları

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Yüzyıllar boyunca hazırlanan birçok yazma eserlerin müellifinin çoğunlukla erkek hattatlar olduğu bilinmektedir. Bu hattatların yanı sıra 7. yüzyıl itibarı ile, az sayıda hanım hattatın da eser vermeye başladığı görülmektedir. Bu hattatlar yaşadıkları evlerinde eserlerini veren ve genellikle iyi eğitilmiş hükümdar kızları, devlet ileri gelenleri arasında yer alan vezir ve paşaların kızları, hattatların kızları ya da ilim çevrelerinden kişilerin kızları arasından hat sanatına gönül vermiş hanımlardır. Hanım hattatlar arasında yeteneklerini kanıtlayan ve isimleri bilinen hattatlar bulunmaktadır. Bu çalışmaya konu olan Esmâ İbret de bu hanım hattatlar arasındandır. Çalışma konusu olarak bu iki hanım hattatın seçilme sebebi ikisinin de 19. yüzyılda yaşamaları ve Delâilü'l-Hayrât'ın istinsah etmiş olmalarıdır. İki sanatçının da eserlerini nesih- sülüs hat ile verdikleri görülmüştür 19. yüzyılın ilk yarısında yaşayan Esmâ İbret Hanım, önce hat hocası daha sonra da eşi olan Mahmud Celaledin'in yazılarını taklit eden ve başarılı çalışmaları ile takdir edilen bir hattattır. Mahmud Celaledin'in kendi yazılarından ayırt edilmeyen Esmâ Hanım'ın yazılarına kendi eseriymiş gibi imza attığı rivayet edilmektedir. Yaşadığı dönemde başarılı çalışmalarıyla göz dolduran bu sanatkâr hanımın ulaşılan eserlerinden iki adet Delâilü'l-Hayrât'ı bu çalışma kapsamında ele alınmıştır. Hilye-i Şerifler, kıt'alar yazdığı bilinen Esmâ İbret'in bir Kur'an-ı Kerim de istinsah ettiği ve bu eserinin yurtdışında özel bir koleksiyonda bulunduğu bilmesi onun yazı yeteneği hakkında bilgi vermesi açısından değerlidir. Sanatkârın nesih ve sülüs hatlı yazılarının özenli bir çalışmanın sonucu olduğu anlaşılmaktadır. Hadice Heybet'in hat hocası Ahmet Zarîfî Efendi ile meşk ettiği yazıların Esmâ İbret'in çalışmalarına göre daha orta seviye yazılar olduğu söylenebilir. Esmâ İbret'in eserlerine bakıldığında, daha verimli çalışmalar yaptığı kanaati oluşmuştur.

Eserlerin kablalarını, tezhiplerini, halkalarını, tasvirlerini çalışan müzehhip, nakkaş ve mücellitlerin isimleri bilinmemektedir. Çeşidi sınırlı motiflerle çalışılan bezeme alanları dönemin tezyinat özelliklerini yansıtmaktadır. Desenlerin zeminlerinin çoğunlukta zerenderzer ya da kobalt renk kullanıldığı görülmektedir. Kablarda Türk Rokokosu unsurları arasında bulunan natüralist üslupta çiçekler kullanıldığı görülmüştür. Bir kapta ise, zerbahar/zilbahar tekniği uygulanmıştır.

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ

Sonuç olarak; Esmâ İbret ve Hadîce Heybetî hanımların istinsah ettikleri ve 2024 yılına kadar İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi envanterinde bulunan, 2024 yılından sonra da II. Abdülhamid Han Kütüphanesi'ne aktarılan Delâilü'l-Hayrâtları incelenmiştir. Elde edilen bütün veriler ait oldukları dönemler kapsamında değerlendirilmiştir.

19. yüzyılda batı ile ilişkilerin yoğunlaştığı bir dönemde bu hanım hattatların diğer eserlerinin de hat sanatına kazandırılması için arşiv çalışmalarının başlatılması ve diğer hattat hanımlarla ilgili araştırmaların da yapılması gereklidir. Günümüzde dehat sanatına gönül veren yeni hanım hattatların çalışmalarına devam ettikleri, sergiler açtıkları, eserlerinin değer bilen şahıslar tarafında satın alındığı bilinmektedir. Geçmiş dönemlerde eser vermiş ve günümüzde eser vermeye devam eden hanım hattatların eserlerinin bundan sonraki dönemlerde gerçekleştirilecek akademik çalışmalar için konu oluşturmaları, sanat ve bilim dünyası için önemli kazanımlar olacaktır.

KAYNAKÇA

- Çavdar Karatepe, T. (2013) Yıldız Sarayı Kütüphanesi, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi 43. cilt, İstanbul, s.544-545
- Coşkun, Çelik. B., Doğru, M. H.(2022) İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (İÜK) 5767 Numaralı Delail'ül Hayrat Hakkında, İdil Dergisi yıl 11 Sayı 95,s. 1093 -1100
- Demir, B. (2020). Bir Kazasker Mustafa İzzet Efendi Şaheseri Delâ'ilü'l-Hayrât, Lale Dergisi (1), s.110-115
- Demir, B. (2020). Abdullah Zühdi Efendi İmzalı Bir Başeser: Delâ'ilü'l-Hayrât, Lale Dergisi(3), s.16-25
- Derman, U. (1995) "Esmâ İbret", Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi 11. cilt, İstanbul, s.148- 149
- Derman, M. Uğur (1997), Hafız Osman maddesi, TDV İslam Ansiklopedisi 15. Cilt İstanbul s. 98-100
- Derman, U (2003) Mahmud Celaledin, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi 23. cilt, İstanbul, s.359
- Gülgen, H., Güler, S. (2018) "OsmanlıDevletinde Klasik Dönem veSonrasına Ait Delailü'l HayratMinyatürlerinde Değişim." İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi (İMAD) 3(1) s. 29-60.
- Haskan, M.N. (2015) Eyüplü Meşhurlar 1. Cilt, Yayına Hazırlayan: Doç. Süleyman Berk, Eyüp Belediyesi, İstanbul
- Kazan, H. (2010), Dünden Günümüze Hanım Hattatlar, İstanbul Büyükşehir Belediyesi İstanbul Kültür ve Sanat Ürünleri Tic. A.Ş., İstanbul
- Özsayiner, Z.C. (2016) "Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Kadın Hattatlarımız", Geçmişten Günümüze Şehir ve Kadın I, Editör: Prof. Dr. Osman Köse Samsun, s.367-376
- Palancı,Ç, (Şanes)Doğru, M.H. (2019), İ.Ü Nadir Eserler Kütüphanesi'nde Bulunan A.5559 Numaralı Delailü'l-Hayrat Hakkında,XII. Türk Sanatı, Tarihi ve Folkloru Sempozyumu/ Sanat Etkinlikleri, Konya, s.647-651
- Tanırdı, Zeren (2019) Yazıda Ahenk ve Renk Cilt 1, Sadberk Hanım Müzesi Koleksiyonundan Sanatlı Kitaplar Belgeler ve Hüsn-i Hatlar. İstanbul: Sadberk Hanım Müzesi Yayını
- Uludağ, Süleyman (1994) Delâilü'l-Hayrât, Türkiye Diyanet Vakfı (TDV) İslam Ansiklopedisi 9. cilt, İstanbul, s.113-114

Mesude Hülya ŞANES DOĞRU (Türkiye)



Mutluhan TAŞ (Türkiye)



ETKİNLİK GÖRÜNTÜLERİ



Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Ersin TATAR'ı karşılama.



Kongre Başkanı Dr. Ahmet AYTAÇ'ın açılış konuşması.



Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Ersin TATAR'ın açılış konuşmaları.

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ



Yakin Doğu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Tamer ŞANLIDAĞ'ın açılış konuşması.



Sayın Cumhurbaşkanı'na takdim.



Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Ersin TATAR ve Kongre Başkanı Dr. Ahmet AYTAÇ.

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ



Türk Sanatları Sergisi.



Kongre salonundan bir görüntü.



Kongre salonundan bir görüntü.

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ



Etkinlikten bir görüntü.



Etkinlikten bir görüntü.

19. ULUSLARARASI TÜRK KÜLTÜRÜ, SANATI ve KÜLTÜREL MİRASI KORUMA SEMPOZYUMU/SANAT ETKİNLİKLERİ



Etkinlikten bir görüntü.



Atölye çalışmalarından bir görüntü.



Atölye çalışmalarından bir görüntü.



Atölye çalışmalarından bir görüntü.